

görüşlerinden etkilenmekle birlikte Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ı tenkit ettiği için zaman zaman onu yermiştir (*el-İntişâr*, s. 82). Kadî Abdülcebbâr da Ca'fer'in görüşlerini tenkit edenlerdendir (bk. *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, s. 634).

Ca'fer b. Harb'in fıkıh ve dinler tarihine dair kendine has bazı görüşleri bulunduğu nakledilirse de (Malatî, s. 38) kaynaklarda bu görüşlerine dair bilgi mevcut değildir. Onun ve Ca'fer b. Mübeşşir'in görüşlerini benimseyenlere Ca'feriyye adı verilmiş, fakat sonraki devirlerde müntesipleri bulunmadığı için bu fırkanın sadece onun talebelerinden ibaret olduğu ileri sürülmüştür.

Ca'fer b. Harb'in, kaynaklarda kendisine atfedilen, ancak hiçbir günümüze ulaşmayan eserleri şunlardır: *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, *el-İstikşâ*, *el-Uşûl*, *el-Mesâ'il fi'n-na'ım*, *Tevbîhu Ebi'l-Hüzeyl* (son iki eserde Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın görüşlerini tenkit etmiştir), *Fî Tekfiri'n-Nazzâm* (cevher teorisini kabul etmeyen Nazzâm'ı tekfir amacıyla yazılmıştır). Bunların dışında *er-Red 'alâ aşâbi'l-i'tabâ'îc*, *el-İzâh*, *el-Müstersid*, *el-Müte'allim*, *ed-Diyâne* de ona nisbet edilen eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 63, 74, 82, 91; Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 40-41, 157, 173, 191, 192, 201, 203, 230, 232, 240, 246-248, 254, 334, 337, 345, 370, 486, 513, 573, 599, 753; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), VII, 231; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 34-35, 38; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 213; Kadî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*, s. 634, 777; a.mlf., *el-Muġnî*, VI/2, s. 4, 6; XIII, 5, 173, 184; a.mlf., *Fazlül'l-i'tizâl ve'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 73, 255, 296, 386; Bağdâdî, *Uşûlû'd-dîn*, s. 256, 258; a.mlf., *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 122, 133, 168, 169, 200; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 309; III, 178; IV, 197; İsfarayînî, *et-Tebşîr* (Kevserî), s. 55; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 162; Ebû'l-Yûser el-Pezdevî, *Uşûlû'd-dîn* (nşr. Hans Peter Linss), Kahire 1383/1963, s. 113; Nesefî, *Tebşîratü'l-edille*, Raşid Efendi Ktp., nr. 496, v. 80^b; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 31, 68, 69, 160; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-haḳ ale'l-halk*, Beyrut 1403/1983, s. 20; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabaḳâtü'l-Mu'tezile*, s. 74-75, 78, 79, 85; a.mlf., *el-Münye ve'l-ernel*, Rabat 1912, s. 41-43; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 113; W. Madelung, "Frühe Mu'tazilitische Häresiographie: das Kitâb al-Uşûl des Ca'far b. Harb", *Isl.*, LVII (1980), s. 220-236; M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 1, 20, 242-243, 281; A. N. Nader, "*Dja far b. Harb*", *El²* (İng.), II, 373.

CHİHAT TUNÇ

CA'FER el-HULDÎ

(جعفر الحلدی)

Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed
b. Nusayr el-Huldî el-Havvâs
(ö. 348/959)

İlk sûfilerin
menkıbelerini toplayıp yazması
ve rivayet etmesiyle tanınan
mutasavvıf.

252 (866) yılında Bağdat'ın Huld mahallesinde doğdu. İlk tahsilinden sonra hadis ilmiyle meşgul oldu. Geçimini temin etmek için hasırcılık yaptı. Daha sonra tasavvufa ilgi duydu. Çağdaşları Cüneyd-i Bağdâdî, Amr b. Osman el-Mekkî ve İbrâhim el-Havvâs'tan faydalandı. Hayr en-Nessâc, Ebû'l-Hüseyn en-Nürî, Ruveyr b. Ahmed, Semnûn b. Hamza, Muhib, Ebû Muhammed el-Cerîrî, Ebû'l-Kasım en-Nisâbü'rî ile sohbet etti. Ebû'l-Hüseyn el-Alevî ile Ebû'l-Abbas en-Nihâvendî en meşhur müridleridir. Huldî'nin tasavvuf tarihi açısından dikkati çeken yönü, sûfilerle ilgili menkıbeleri ve bu menkıbeleri ihtiva eden eserleri toplamasıdır. *Nefehât Tercümesi*'nde (s. 268) verilen bilgiye göre onun konuyla ilgili 200, Hâce Abdullah-ı Herevî'ye göre ise 130 eseri vardı ve 2000 sûfinin adını bilmekteydi (*Ṭabaḳât*, s. 496). Zehebî de Huldî'nin istinsah ettiği bazı risâlelere sahip olduğunu söyler (*A'ġlâmü'n-nübelâ²*, XV, 560). Fuat Sezgin Ca'fer el-Huldî'nin *Hikâyâtü'l-meşâyih*, *el-Fevâ'id ve'z-zühd ve'r-rekâ'ik*, *Risâle fi't-tasavvuf* ve *el-Miḥne* adlı dört eserini kaydeder (GAS, I, 661). Kaynaklarda, bazı eserlerini kibir ve benlik tuzağına düşmemek için başka kimselere nisbet ettiğine dair bilgiler de vardır (Ebû Nuaym, X, 381). Attâr'ın verdiği bilgiye göre Huldî rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş ve ona, "Tasavvuf nedir?" diye sormuş, Hz. Peygamber bu soruya, "İddiaları terk ve gönüldeki mânalara gizli tutmaktır" şeklinde cevap vermiştir.

Huldî'ye göre kişiyi yetiştiren himmettir, mücahede değildir. Fütüvveti "nefsi hakir görmek ve müslümanlara saygı duymak" şeklinde tarif eden Ca'fer el-Huldî tevekkül de "kalbin varlık ve yoklukta aynı hal üzere kalmasıdır" şeklinde tarif etmiştir (Hücvîrî, s. 197; Herevî, s. 496). "Dünyada dikkate değer üç mutasavvıf vardır: İşaretleriyle Ebû Bekir eş-Şiblî, tasavvufî nükteleriyle Mürtaîş, menkıbeleriyle Ca'fer el-Huldî" (Herevî,

s. 496) sözü Huldî'nin dönemindeki şöretine işaret etmektedir.

Pek çok defa hacca giden Huldî doksan üç yaşında Bağdat'ta vefat etti. Şünûziye Mezarlığı'nda Cüneyd ile Serî es-Sakatî'nin yanına defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma²*, s. 650; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 235; Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 434; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 294; VIII, 10, 12; IX, 180; X, 88, 93, 381; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 226-231; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 197, 260-261; Kuşeyrî, *er-Risâle*, bk. İndeks; Herevî, *Ṭabaḳât*, s. 495-497; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 161; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ²* (nşr. Reynold A. Nicholson), Leiden 1905-1907, II, 283-285; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 468; a.mlf., *el-Muntazam*, VI, 391; Zehebî, *A'ġlâmü'n-nübelâ²*, XV, 558, 560; İbnü'l-Mulakkın, *Ṭabaḳâtü'l-evliyâ²*, s. 30, 129, 170, 174, 197, 295, 333; Câmî, *Nefehât*, s. 223; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 268; Şar'ânî, *et-Ṭabaḳât*, I, 101-102; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 24; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 378-379; Ma'sum Alî Şah, *Ṭarâ'ik*, II, 513-516; Sezgin, GAS, I, 661.

MUSTAFA KARA

CÂFER İYÂNİ

XVI. yüzyıl sonları ile
XVII. yüzyıl başlarında yaşayan
ve çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan
Osmanlı müellifi.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Hakkında bilinenler, eserlerinden çıkarılan karışık bilgilere dayanır. Bunlardan anlaşıldığına göre 1587'de Budin'de, daha sonra da vatanı olarak kabul ettiği Peçuy'da (Pëcs) kadî nâibliği yaptı ve 1591-1592 yıllarında burada bulundu. Ardından meşhur Kanije kahramanı Tiryâki Hasan Paşa'nın yanında divan başdefterdarı oldu. Budin beylerbeyliği, maliye tezkireciliği ve tezkire eminliği vazifelerinde iken İstanbul'a gitti. Orada kendisine Rumeli eyaleti defter eminliği görevi verildi ve 16 Ramazan 1001 (16 Haziran 1593) tarihinde Budin beylerbeyi olan Koca Sinan Paşazâde Mehmed Paşa'nın maiyetinde Bosna'ya gitti. Aynı yılın ağustos ayında Sıskale'si'nin keşfiyle görevlendirildi, daha sonra da bu kalenin fethine şahit oldu.

1002'de (1593-94) Rumeli eyaleti defter emini olarak Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Yanıkkale'yi fethinde bulunan Câfer İyânî'ye, seferin sonunda hizmetine karşılık olmak üzere vazifesine ilâveten divan müteferrikalığı verildi. 1595-

te bu görevini bırakarak mukaddes yerleri görmek ve hac farızasını yerine getirmek üzere önce Mısır'a, oradan da Hicaz'a gitti. Mekke'de Şeyh Ahmed Sâdık'ın tesiriyle Nakşibendî tarikatına girdi. Oradan San'a'ya, Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın (valiliği 1586-1607) yanına giderek *Zübdetü'n-nesâih* ve *umdetü't-tevârih* adlı eserini ona ithaf etti.

1602-1603 yıllarında tercüme ettiği *Nurnâme* adlı eserinde Tımsıvar'da hazine defterdarı olduğunu kaydeden Câfer İyânî'nin ölüm tarihi için Bağdatlı İsmâil Paşa 1020 (1611) yılını, Fehmi Ethem Karatay ise *Zübdetü'n-nesâih*'in istinsah tarihinden hareketle 1023'ten (1614) sonrasında vermektedirler. Bursalı Mehmed Tâhir, Câfer İyânî'nin meşhur tarihçi Peçuylu İbrâhim Efendi'nin büyük babası olduğunu ileri sürmüştü de kaynak olarak göstermiş olduğu Dr. Racson Imre'nin makalesinde böyle bir atıf yoktur. Yine Bursalı Mehmed Tâhir *Risâle-i Mi'mâriyye* adlı bir eseri Câfer İyânî'nin yazdığını kaydeder; ancak risâleyi neşreden Orhan Şaik Gökyay'a göre bu risâlenin müellifi Şeyh Behramoğlu Câfer Efendi adında başka bir kişi olmalıdır.

Eserleri. 1. *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürus*. Doksan üç varak olan eser 993 (1585) yılından başlayarak Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Yanık seferine yol açan gelişmelerle birlikte seferi anlatmakta, Yanikkale'nin alınmasından

sonra 27 Safer 1003'te (11 Kasım 1594) son bulmaktadır. Eser, müellifin bizzat gördüğü ve duyduğu hadiseleri oldukça sade bir üslûpla kaydetmesi bakımından önemlidir. Ayrıca o döneme ait kaynakların pek az olması ve bunların da Yanık seferinin sebeplerini yanlış yorumlara yol açabilecek şekilde ifade etmeleri eserin değerini daha da arttırmaktadır. Eserin bilinen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İbnülemin, nr. 3560/1) bir mecmua şeklinde olup yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (M. Kirişcioğlu, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürus*, Tahlil ve Metin, İÜ Ed.Fak. Ktp., nr. 13). 2. *Zübdetü'n-nesâih* ve *umdetü't-tevârih*. Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa için 1012 (1603) yılında kaleme alınmış Türkçe bir eser olup dört bölüm halinde, yirmi üç adet Türkçe, Arapça ve Farsça kitaptan derlenmiş ahlâkî ve tarihî kıssalar ve İslâm büyüklerinin menkıbelerinden meydana gelmektedir. Bilinen üç yazması Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Yeniler, nr. 277), British Library (Or., nr. 6442) ve Uppsala (İsveç) Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (Nov., nr. 646). 3. *Nurnâme*. İmam Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ından 1012'de (1603) tercüme edilmiştir. Hz. Peygamber'in ve ondan önceki peygamberlerin kıssalarından oluşmaktadır. Tesbit edilebilen beş yazma nüshası British Library'de (Or., nr. 11046), Türk Tarih Kurumu (nr. 537/1), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 7388 ve nr. 806) ve Âtîf

Câfer İyânî'nin *Nurnâme* adlı eserinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4998)

Efendi (nr. 1746/1) kütüphanelerindedir 4. *Cihâdnâme-i Hasan Paşa*. Kaniye kahramanı Tiryâki Hasan Paşa'nın gazâlarını anlatmaktadır. Otuz dokuz varaklık bir yazması Millet Kütüphanesi'nde mevcuttur (Ali Emîrî, Tarih, nr. 190). Eser üzerinde bir tez yapılmış (Saim Işıl-dak, *Cihâdnâme-i Hasan Paşa*, mezuniyet tezi, İÜ Ktp., nr. 1698), ayrıca sadeleştirilerek yayımlanmıştır (Vahid Çabuk, *Tiryâki Hasan Paşa'nın Gazâları ve Kaniye Savunması*, İstanbul 1978). 5. *Nesâihü'l-mülûk*. Yirmi üç adet Türkçe, Arapça ve Farsça eserde ve ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de geçen peygamber kıssalarının, dinî hikâyelerin vb. yazıların derlenmesiyle meydana gelmiştir. Otuz sekiz varak hacmindeki bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, müellifin *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürus* adlı eseriyle birlikte aynı ciltte yer almaktadır (İbnülemin, nr. 3560/2).

BİBLİYOGRAFYA :

Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürus*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3560/1, vr. 1^b, 2^a, 17^a, 27^a, 29^a, 44^b, 45^a, 82^a, 92^b; a.e. (yüksek lisans tezi, 1987, haz. Mehmet Kirişcioğlu), İÜ Ed.Fak. Ktp., nr. 13; a.mlf., *Zübdetü'n-nesâih* ve *umdetü't-tevârih*, TSMK, Yeniler, nr. 277, vr. 2^b, 85^b; a.e., British Library, Or., nr. 6442, vr. 48^a; a.mlf., *Nurnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 7388, vr. 1^b; a.mlf., *Cihâdnâme-i Hasan Paşa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 190, vr. 1^b, 2^a; Hediyyetü'l-'arîfin, I, 498; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 498; Orhan Şaik Gökyay, "Risâle-i Mimâriyye", *İsmail Hakkı Üzüncarsılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 115-116; Babinger (Üçok), s. 136-137.

MEHMET KIRIŞCIOĞLU

Câfer İyânî'nin *Cihâdnâme-i Hasan Paşa* adlı eserinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 190)

